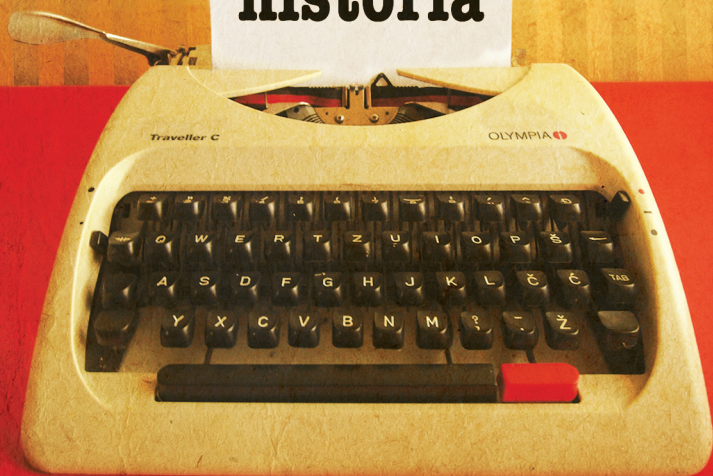

Roska- kirjalli- suuden lyhyt historia

Juho Nummelin

KUSTANTAMO
HELMIVYÖ

Juri Nummelin

Roskakirjallisuuden lyhyt historia

Kustantamo Helmivyö

Turku 2017

Juri Nummelin: Roskakirjallisuuden lyhyt historia
Perustuu syksyllä 2016 Roskakirjallisuus-tapahtumassa

Turussa pidettyyn esitelmään

ISBN 978-952-7211-07-6

Valmistaja: Books on Demand, Norderstedt, Saksa

Johdanto

Mitä on roskakirjallisuus? Tuntuu, että se kuuluu samaan sarjaan pornon kanssa: tunnistamme sen, kun näemme sen.

Pornonkin tosin voi helpommin määritellä kuin roska-kirjallisuuden. Onko roskakirjallisuutta vain huono kirjallisuus? Kuka määrittelee huonon kirjallisuuden? Jos puhutaan virallisesta kirjallisuus-establishmentistä, niin monikin kirja vaikuttaa huonolta. Jos kaikkia kirjoja arvioidaan kuin Dos-tojevskiä, Nabokovia tai Juha Seppälää, suurin osa vaikuttaa väkisinkin huonoilta.

Jos taas puhutaan jostain muusta kuin huonoudesta, min-käläisiä kriteereitä meillä voi olla? Voidaan keskittyä esimerkiksi julkaisupolitiikkaan, julkaisutalouteen ja formaatteihin. Voidaan puhua esimerkiksi halvasta kirjallisuudesta, mahdollisimman halvalla julkaistusta kamasta, jota myös myydään halvalla. Voidaan myös puhua siitä, että kirjat on tuotettu halvalla: kirjoittajille on maksettu vähän, kustannustoi-mittamisesta ei voi puhua ja kirja on myös painettu mahdollisimman halvalla. Voidaan myös ajatella, että formaatit, joissa kirjoja on julkaistu, määrittävät roskakirjallisuutta. Voidaan esimerkiksi lähteä siitä, että tietynkokoisina pehmeäkantisina kirjoina eli pokkareina julkaistut romaanit ja novelliko-koelmat ovat roskakirjallisuutta. Saman voisi sanoa vaikka tietynkokoisista huonolle paperille painetuista lukemistoleh-

distä, joissa on julkaistu novelleja ja jatkokertomuksia.

Kaikki nämä määrittely-yritykset voi haastaa, paitsi ehkä sen, että kirjat on myyty lukijalle mahdollisimman halvalla.

Onko roskakirja siis aina tuotettu halvalla? Ei välttämättä, esimerkiksi amerikkalaiset isot pokkarikustantajat ovat perinteisesti maksaneet kirjailijoille hyvin, joillekin jopa satojen tuhansien dollareiden ennakkoja. Kirjat myös kävivät perinteisen kustannustoimittamisprosessin läpi. Halvalla painattaminen on tietysti kuulunut asiaan, ja parempienkin pokkarikustantajien vanhat kirjat hajoavat nyt käsiin. Tietysti riistoakin on esiintynyt, hyvä esimerkki on eräs englantilainen pokkarikustantaja, joka lukitsi kirjoittajan viikonlopuksi kellarisiin ja sanoi, että ulos saa tulla vasta, kun on kaksi romaanikäsikirjoitusta valmiina. Lopuksi kustantaja laskutti kirjoittajalta vuokraa kellarikopin käytöstä.

Suomalainen kustantaja Il-Mo taas julkaisi Paavo Fossin aiemmin lukemistolehdessä ilmestyneen jatkokertomuksen *Aavemorsian* pokkarina vuonna 1965 salaa kirjoittajalta ilmeisesti ilman aiettakaan maksaa kunnolla. Yhdysvalloissakin, jossa kioskipokkareita on hyvinkin voitu myydä miljoonia kappaleita, jotkut pienemmät kustantajat maksoivat pieniä kertapalkkioita eivätkä rojalteja lainkaan, romaanin mittaisesta kirjasta saattoi saada palkkioksi vaikka 600 dollaria. Toisaalta sama raha olisi nykyään lähemmäs 5000 dollaria eli hiukan alle 4500 euroa, joka taas olisi ruhtinaallinen en-

nakko Suomen kokoisessa maassa.

Ovatko roskakirjat aina ilmestyneet tiettyssä formaatissa? Eivät. Vastaavia kirjoja kuin myöhemmät kioskipokkarit on Yhdysvalloissa ja Englannissa julkaistu aina myös kovakantaisina. Asialla ovat olleet varsinkin niin sanotut kirjastokustantajat, jotka ovat julkaisseet kovakantisia kirjoja kirjastojen käyttöön, varsinkin aikana, jolloin Englannissa oli vielä laaja maksullisten kirjastojen verkosto (1800-luvulta 1960-luvulle). Esimerkiksi Barbara Cartlandin tuotannosta suurin osa ilmestyi tällaisten kirjastokustantajien julkaisemina.

Lisäksi voi kysyä, muuttuuko roskakirjallisuuden status, jos se myöhemmin julkaistaan kovissa kansissa. Yksi esimerkiksi voisivat olla vaikka Veikko Ennalan 1960-luvulla ilmestyneet kioskipokkarit *Kyttyrä*, *Veljeni herrassa* ja *Vaimo jonka minulle annoit*, jotka on jo kahteen otteeseen julkaistu kovakantaisina uusintalaitoksina. Ovatko ne lakanneet olemasta roskakirjallisuutta? Olivatko ne sitä alun perinkään?

Ennalan kirjat ovat hyvä esimerkki kirjoista, jotka uhmaavat yksinkertaisia lajityyppioletuksia. *Kyttyrä* ja *Veljeni herrassa* (kummatkin 1965) vat olevinaan rikosromaneja, mutta vaikka niissä on sellaisten piirteitä, ne eivät edusta lajityyppiään puhtaasti. *Kyttyrässä* on lopulta jonkinlainen murhajuoni, mutta kiinnostavampaa – selvästi myös Ennalan mielestä – on kuvaus päähenkilön sairaasta mielestä ja toiminnasta, hänhän ensiksi potkaisee pihalla kissanpennun kuoliaaksi ja

sitten menee valittamaan talonmiehelle, että pitäisi siivota kuolleet kissat pois pihalta. *Veljeni herrassa* -kirjan yksityisetsivä Börje Lindh taas kiinnostaa enemmän teini-ikäisiä tyttöjä vahtaavana pervertikkona kuin rikosta ratkaisevana yksityisetsivänä. *Vaimo jonka minulle annoit* (1969), jolla oli jo eri kustantaja, taas ei edes yritä olla rikosromaani, se on enemmänkin ahdistava psykologinen kuvaus perheväkivallasta. Silti se on ilmestynyt pehmeänä kioskikirjana ja on näin ollen roska-kirjallisuutta.

Ennalaa vastaava tapaus Yhdysvalloissa voisi olla Jim Thompson, dekkaristi, jonka kirjoista moni ei täytä rikoskirjan lajityyppiä. Thompsonin tunnetuimmissa kirjoissa *Tappaja sisälläni* ja *Pottsville 1280* ei ratkaista minkäänlaista rikosta, näytetään vain pikkukaupungin sheriffi tekemässä pahuuksia ilman mitään kunnon syytä. Thompson lähestyy pikkukirjoissaan Dostojevskiä ihmisen perusteettoman pahuuden kuvaajana – ja häntä sanottiinkin “kioski-Dostojevskiksi”.

Selvempiäkin esimerkkejä siitä, että formaatti tai kustantaja eivät takaa roska-kirjalle roskan statusta, on science fictionin puolella. Esimerkiksi Kurt Vonnegutin *Äiti yö* ilmestyi vuonna 1961 nimenomaan kioskikirjana, amerikkalaisen Fawcett-yhtiön julkaisemana pokkarina. Suomessa se on julkaistu Keltaisessa kirjastossa, Tammen Nobel-voittajia kahmineessa kirjasarjassa. Onko *Äiti yö* roska-kirjallisuutta?

Lajityyppejä on tässä sivuttu pariin otteeseen. Ehkä se voisi olla ratkaisu, ehkä niiden avulla voisi määritellä roskakirjallisuuden. Jos ajattelempa, että Ennalan ja Vonnegutin romaanit ovat lajityyppikirjallisuutta – edelliset dekkareita, jälkimmäinen sci-fiä –, niin voimme ajatella hetken ajan ristiriidattomasti, että kaikki lajityyppikirjallisuus on roskakirjallisuutta.

Mutta onko näin? Ovatko Ian Flemingin James Bondit roskakirjallisuutta? Tai Alistair MacLeanin miehiset toimintaromaanit? Kirjallinen establišmentkin ne aikoinaan hyväksyi hyväksi esimerkeiksi lajityypeistään ja Suomessa *Arvostelevassa kirjaluettelossa* niitä saatettiin suositella kirjastoihin. Samaa voi sanoa Raymond Chandlerin ja Ross Macdonaldin rikosromaneista, joiden pääosassa oli yksityisetsivä. Mickey Spillanen Mike Hammer -romaneja *Arvosteleva kirjaluettelo* ei kuitenkaan suositellut – mahtoiko edes arvostella?

On siis lajityyppikirjoja, joista jotkut ovat roskakirjallisuutta ja jotkut eivät. Raja on hienonhieno ja voi edelleen määrittyä formaatin kautta – pokkarina rumalla kansikuvalla julkaistu James Bond voi olla roskaa, vaikka alkuperäinen julkaisumuoto tai tyylikäs uudelleenjulkaisu olisikin jotain muuta. Olivatko runoilijana ja Ntamon kustantajana tunnetun Leevi Lehdon suomentamat Mike Hammer -romaanit roskaa, kun ne ilmestyivät 1980-luvulla kovakantisina?

Ehkä voimme siis määritellä roskakirjallisuuden laadun

kautta. Sitähän nimikin jo tarkoittaa. Roskaa eli jotain pois heitettävää, jotain mihin emme halua koskea, jotain mikä on likaista.

Mutta voiko puhua yksinomaan huonon kirjallisuuden historiasta? Voisi ajatella, että pornografia on täynnä huonoa kirjallisuutta – mutta entä sitten kun suttuinen käteenvetokirja onkin hyvää kirjallisuutta, hyvin kirjoitettua ja omaperäistä? Tai vaikkapa tosirikoskirjallisuus eli niin sanottu *true crime*, joka nousi 2010-luvulla ulkomailla, varsinkin Yhdysvalloissa, suosituksi ja arvostetuksi. *True crime* kuulostaa sensaationälkäisten lehtien julkaisemalta kamalta, jota kyyniset senttarit tehtailevat surkeissa läävissään – mutta kun tietää, että monet muulla alalla tunnetuiksi tulleet kirjailijat ovat kirjoittaneet *true crime* -juttuja, niin asia muuttuu. Esimerkiksi scifi-kirjailijat Harlan Ellison ja Robert Silverberg tekivät nuorina miehinä kymmenittäin tosirikosjuttuja, käytännössä keksittyjä seikkailuja toisessa maailmansodassa tai Korean sodassa tai Afrikassa vapaustaistelijoita vastaan.

Ja kuten tiedetään, huonoa kirjallisuutta ilmestyy joka paikassa koko ajan. Tammen Keltaisessa kirjastossa on huonoja kirjoja, Nobel-palkintoa on jaettu huonoille kirjailijoille, samoin Finlandia-palkintoa – tai ainakin tylsille. Mutta tylsyys ei ole mikään roskakirjallisuuden kriteeri, se on tylsän kirjallisuuden kriteeri.

Semanttinen pyörittely voisi olla loputonta emmekä pää-

sisi ollenkaan lähelle aiheitamme. Jos haluaa puhua roska-kirjallisuuden historiasta, on pakko ottaa lähtökohdaksi jotkut hyväksytyt tyypittelyt ja aloittaa niistä. Tällaisia käyttökelpoisia tyypittelyjä ovat tässä tapauksessa halpuus sekä lajityypit. Kyse seuraavassa on pelkästä pintaraapaisusta, kaikissa tapauksissa halvan lajityyppikirjallisuuden historia on pitkä, laaja ja syvä. Jatkuvasti tulee eteen kiinnostavia (ja vähemmän kiinnostavia) kirjailijoita, joista ei ole koskaan kuulutkaan.

1. Roskakirjallisuuden alkumuotoja

Halpa kirjallisuus on tietysti useimmiten suunnattu rahvaalle. Eliitti on aina voinut ostaa ja lukea parempia ja paremmin tuotettuja kirjoja, joissa on samalla puhuttu ylevistä asioista ja arvoista.

Jo antiikin Kreikassa ja Roomassa oli olemassa kirjoja, joista nyt puhuttaisiin roskakirjoina. Varsinkin ajan romaanit olivat tällaisia, kaukana eeposten ylevästä maailmasta tai draamojen ja varsinkin tragedioiden puhdistavasta voimasta. Romaanit kertoivat useimmiten rakastavaisesta parista, joka joutuu erilleen toisistaan ja seikkailujen kautta löytää toisensa. Tällainen on esimerkiksi Longoksen suomennetun romaanin *Dafnis ja Khloe* noin vuodelta 200.

Keskiajalla lukutaito oli niin harvinaista, että varsinaista rahvaan kirjallisuutta ei esiintynyt. Kansankielinen kirjallisuuskin oli eliitin kirjallisuutta. Toisaalta eritoten uskonnolliseen kirjallisuuteen liittyi tuolloin monia piirteitä, joita on sittemmin pidetty roskakirjallisuudelle ominaisina, esimerkiksi samojen rakenteiden ja ajatusten toistoa. Kopiointi ei ollut pahe, vaan pikemminkin hyve. 1500-luvulla paperin käyttö alkoi lisääntyä ja samalla saatiin esimerkkejä kirjallisuudesta, joka oli kirjoitettu osaltaan huvitukseksi, vaikka sillä olikin edelleen opettavaisia ja uskonnollisia tarkoituksia.

1600- ja 1700-luku olivat kirjapainotaidon leviämisen aikaa. Samalla syntyi myös romaani siinä merkityksessä kuin sitä nykyään ajatellaan, vaikka ajan romaanit poikkeavatkin aika tavalla siitä, millaisia ne 2000-luvulla ovat. Daniel Defoe, joka julkaisi mittavan tuotannon 1700-luvun alussa, on hyvä esimerkki ajan ammattikirjailijasta, jonka oli pakko kirjoittaa ja julkaista koko ajan elättääkseen itseään. Defoe kirjoitti fiktiota, joka esitti olevansa totta, kuten *Robinson Crusoen* (1719), ja journalismia, joka oli fiktiivistä, kuten myöhemmin romaaniksi hyväksytty *Ruttovuosi* (1722).

Ranskan vallankumouksen aikaan varsinkin pornografia oli suosittu lajityyppi ja sitä käytettiin myös hyväksi vallankumouksen propagandassa. Libertiinit eli vapaudesta myös seksuaalisesti nauttivat miehet olivat vallankumouksen etu-

Roskakirjallisuutta on kirjoitettu ja julkaistu aina, mutta mitä se oikein on? Lopullista vastausta on vaikea antaa, mutta sitä voi koettaa lähestyä, ja juuri näin tekee pulp-tutkija Juri Nummelin kirjassaan Roskakirjallisuuden lyhyt historia.

Teksti perustuu syksyllä 2016 roskakirjallisuusseminaarissa pidettyyn luento.

KUSTANTAMO HELMIVYÖ

kansisuunnittelu JT Lindroos

kannen valokuva Asja Boroš

ISBN 978-952-7211-07-6

9 789527 211076